

כסלו תשמ"ט

נחום לאס

ברכת הזמן במצות נר חנוכה

(#2)

כתב הרוקח בחלכות ברכות סי' שע"א, וז"ל: וחנוכה שקבעו ההדלקה מפני פך שמן כדאי' בפ' במה מדליקין (דף כא) קבעו זמן לילה ראשונה דהדלקה עושה מצוה. עכ"ל.

וה"ר יוסף ענגיל בספר גליוני הש"ס לשבת דף כ"ב ע"ב הביאו, והוסיף שמשמע מדבריו שלמ"ד הנחה עושה מצוה יש לברך זמן בכל לילה ולילה, ותמה על זה איך תלוי זה בזו, והניחו בצ"ע.

ולענ"ד נראה שאמנם כן הוא שלמ"ד הדלקה עושה מצוה מברך שהחיינו רק בלילה הראשון ולמ"ד הנחה עושה מצוה מברך ברכת הזמן בכל לילה ולילה. והקשר ביניהם יבואר עפ"י מה שמובא בשבת דף כ"ג ע"א דא"ר יהושע בן לוי עשית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו (היינו שהדליקה מע"ש) למוצ"ש מכבה ומדליקה, אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה שפיר, אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה האי מכבה ומדליקה, מכבה ומגביה ומניחה ומדליקה מיבעי ליה.

והנה רש"י שם פירש שהדליק את העשית מע"ש לשם מצות נר חנוכה, אבל לא כן הוא שיטת תוס' ד"ה מכבה, שהקשה, וא"ת אמאי מכבה וחוזר ומדליק, בהגבהה סגי, כיון דהנחה עושה מצוה, דאטו מי גרע דלוקה ועומדת מהדליקה חרש שוטה וקטן, וי"ל דמייירי שהדליקה מתחילתה לצורך שבת, ולכך גרע מהדליקה חש"ו, דהתם שמדליקה בעתה ניכר הדבר שהוא מדליקה לשם חנוכה.

והנה מדברי תוס' אלה משמע שאם לא הדליקה מלכתחילה לשם שבת אלא לשם חנוכה, אמנם די למ"ד הנחה עושה מצוה להגביה ולהניח את העשית ואין צורך לחזור ולהדליקה. ויתירה מזו, שמדבריהם מוכרחים להסיק שאם אמנם הדליקה בע"ש לשם חנוכה, למ"ד הדלקה עושה מצוה א"צ לא להגביה ולהניח ולא לכבות ולחזור ולהדליק, וההדלקה הראשונה בליל א' מספיקה גם לשאר הימים כל זמן שהעשית דולקת. ולפי"ז ייתכן למ"ד הדלקה עושה מצוה שידליק בלילה ראשון נר אחת ארוכה מאוד שתמשוך להאיר כל שמונת הימים ובזה יוצא ידי חובתו.

ועיין בחידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם פ"ט מהל' ביאת המקדש, שחידש שבמקדש מצות הדלקת המנורה היא לא עצם מעשה ההדלקה אלא שהנרות יהיו דולקות, אבל המעשה עצמו אין לו חשיבות לפ"ע. ונראה שהוא הדין בנרות חנוכה, שלמ"ד הדלקה עושה מצוה, המצוה היא שהנרות יהיו מוארות, אבל אין מעשה ההדלקה עצמו נחשב כמצוה. אבל למ"ד הנחה עושה מצוה, המצוה של נר חנוכה היא עצם מעשה ההנחה, כך שבכל לילה יש לו מעשה המצוה של הנחה. א"כ למ"ד הדלקה עושה מצוה, אין מעשה מצוה מיוחד, ומגמת ההדלקה היא רק ליצור מצב של הארה, ומ"ד הנחה עושה מצוה סובר שהמצוה היא עשיית פעולה של הנחה שהיא היא המצוה.

ואם כן הוא, נמצא שלמ"ד הדלקה עושה מצוה כל שמונת הימים יש עליהם חובה אחת ארוכה, דהיינו ליצור מצב של הארה, ואמנם אם הנר היתה דולקת מעצמה כל שמונה די בכך לצאת ידי חובתו, רק מכיון

שדרך כלל הנר נכבה בכל לילה עליו לחזור ולהדליק כל לילה, ויש בזה קיום מצוה כל פעם שמדליק, אבל באמת כל הימים מהזמן מצוה אחת ממושכת, דהיינו יצירת האורה משך שמונת ימים. ולפיכך חיוב ברכת הזמן הוא רק בלילה הראשון שאז היא התחלת המצוה. אבל למ"ד הנחה עושה מצוה, כל לילה ולילה מהוה מצוה חדשה בפני עצמה, וסימן לדבר שיש עליו חובה לעשות פעולה מסוימת של הנחה שהוא מעשה המצוה כל לילה ולילה. ומכיון שכל לילה יש חיוב של מעשה מצוה, ייתכן שכל לילה נחשבת והנחה כמצוה חדשה של נר חנוכה, מברכים ברכת הזמן כל לילה ולילה. ועי' לחלן שנוסיף להסביר מדוע מברך זמן בכל לילה.

ולפי"ז יש ויש קשר בין שיטת הנחה עושה מצוה וחיוב ברכת הזמן בכל לילה ולילה של שמונת ימי חנוכה, וכדברי הרוקח שהבאנו.

ועיין לחלן בגמ' שבת שם: א"ר יהודה יום ראשון הרואה מברך שתיים והמדליק מברך שלש, מכאן ואילך המדליק מברך שתיים והרואה מברך אחת. מאי ממעט, ממעט זמן, ונימעוט נס, נס כל יומא איתיה. ע"כ. והנה לפי המסקנא אחרי יום א' ממעטינן זמן ומברכין שעשה נסים, אבל לפי דהו"א של המקשן הוא להיפך, ששאר הימים ממעטינן נס ומברכין זמן. וזה לא ייתכן אלא לפי דברינן, שהמסקנא היא לפי דברי מ"ד הדלקה עושה מצוה וההו"א לדברי מ"ד הנחה עושה מצוה. למ"ד הנחה עושה מצוה, כל יום יש מצוה חדשה כך שמברך על הנר גם ברכת המצוה גם ברכת הזמן, ולמ"ד הדלקה עושה מצוה נר חנוכה היא כמו כל מצוה שהמשכה נפסק או מחזורי, כגון ישיבת סוכה או ארבע מינים, שהפעם הראשונה בשנה שעושים את המצוה מברכים גם זמן, אבל שאר הימים הם המשך המצוה אע"פ שכל יום נחשבת עשייתו כקיום לפני עצמו ולפיכך מברכים רק ברכת המצוה אבל לא ברכת הזמן.

אולם לכאורה קשה לומר כן, שאם אמנם למ"ד הנחה עושה מצוה כל יום מהוה מצוה חדשה כך שבכל פעם מברך גם ברכת הזמן, מדוע איפא אינו מברך גם ברכת הנס, והלא אמרנו שלפי המקשן בהו"א, שהולך בעקבות מ"ד הנחה עושה מצוה, שאר הימים מברך רק זמן ולא נס.

ונראה לומר ששתי השיטות האלה, הדלקה עושה מצוה והנחה עושה מצוה, תלויות בשני הנסים שקרו בימים ההם בזמן הזה. כידוע הגמרא בסוגיין בפרק במה מדליקין שואלת מאי חנוכה, והתשובה היא הנס של שמן, שפך שמן אחד שהספיק רק ליום אחד דלק לשמונה ימים. אבל נס זה לא נזכר בפסיקתא, וגם בתפילת על הנסים לא נזכר נס השמן אלא נס הנצחון במלחמה בלבד.

והנה מ"ד הדלקה עושה מצוה יסבור כשיטת התלמוד שהנס היה של שמן, ומכיון שכל יום קרה נס שהספיק השמן לאותו יום, מברך שעשה נסים בכל לילה ולילה. ומ"ד הנחה עושה מצוה קאי בשיטת הפסיקתא והפיטון שחיבר תפילה על הנסים, וסובר שהנס שעליו נקבעו ימי חנוכה הוא נס המלחמה, ומכיון שהנס היה נס אחד, דהיינו הנצחון על היונים, לא ייתכן לברך ברכת הנס בכל לילה ולילה, רק בלילה הראשון.

אולם לפי"ז יוקשה לנו על מ"ד הנחה עושה מצוה שאם כן מדוע מברך זמן בכל לילה, הלא הנס היה רק ביום הראשון, ואם כן, כמו שמברך שעשה נסים רק בלילה ראשון כמו כן היה צריך לברך גם ברכת הזמן רק בלילה ראשון.

ובישויב התמיה נראה לומר, שלמ"ד הנחה עושה מצוה יש הבדל בין ברכת הנס לברכת הזמן, שברכת הנס נתקנה על עצם הנס שעשה הקב"ה, אבל ברכת הזמן תלויה בהשגתנו כבשר ודם את הנס שנעשה לנו. כי הנה יש הבדל עצום בין זוית-ראיית סתם ילוד אשה להשגתו של הקב"ה



(ועיין מה שכתבנו על זה לעיל בפרק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"), ואם כי הנס מצדו של הבורא היה אחד, מצדנו כבני אדם יש הרבה פנים לאותו נס וכל פן נתפס אצלנו כפלא חדש. והוא הדבר לענין נר חנוכה: מצדו של הקב"ה הוא נס אחד, אבל מצדנו, המקבילים את הנצחון על היונים, נראה כנסים רבים. ומכיון שברכת הנס הוא על הנס עצמו, כחפצא בפ"ע, מברכין ברכת הנס רק בלילה הראשון. אבל ברכת הזמן היא לפי ראות עיני הגברא, לפי תפיסתנו הסוביקטיבית, ולפיכך מברכין ברכת שהחיינו בכל לילה ולילה, שהלא בכל לילה ולילה השגנו פן אחר של אותו נס, אע"פ שבעצם נסו של הקב"ה מצדו אחד היה. ואם כן, זה שלמ"ד הנחה עושה מצוה מברכין זמן בכל לילה ולילה הוא לא רק מפני שלמ"ד זה יש פעולה חדשה וְמצוה חדשה בכל לילה, אלא מפני שברכת הזמן היא על תפיסתנו את הנס כנסים רבים.

ואילולי דאסתפינא הייתי אומר שדוקא היו שמנה אספקטים או פנים לאותו נס מלחמה, ולפיכך נקבעו שמנה ימים של חנוכה, שאם לא כן מדוע בחרו דוקא במספר שמנה. אמנם לשיטת התלמוד שהנס היה של פך השמן לא קשה, שהשמן דלק לשמנה ימים, אבל לפי הפסיקתא והפיטון שחיבר "על הנסים", שמ"ד הנחה עושה מצוה ס"ל כמותו, קשה. אלא ודאי שהנס נראה בעיני העם כאילו נתפצל לשמנה פנים, וקבעו יום לכל אחד, ולכן מברך ברכת הזמן על כל לילה ולילה. והנה המדייק בתפילת על הנסים יראה ששמנה שבחים נמנו בסיפור אותו נס, ואלו הם: "רבת את ריבם; דנת את דינם; נקמת את נקמתם; מסרת גבורים ביד חלשים; ורבים ביד מעטים; וטמאים ביד טהורים; ורשעים בעד צדיקים; וזדים ביד עוסקי תורתך" -- בדיוק שמנה, שכולם הברקות שונות בטיבו של אותו נס יחיד ומיוחד.

אבל מ"ד הדלקה עושה מצוה יסבור שברכת הזמן בחנוכה נתקנה לא על הנס אלא על המצוה. כלומר, ברכת שהחיינו היא לא בתור שבח והודי' על הנס, שאלמלא כן היה צריך לברך שהחיינו כל לילה ולילה, אלא על שמחתנו שמצוה יקרה זו באה לידינו הפעם הראשונה בשנה זו, וכמו שמברכים ברכת הזמן על כל מצוה שחוזרת בכל שנה כגון פסח וסוכה וכו'. וברכת הנס אין בידינו להחליט למ"ד הדלקה עושה מצוה אם היא באה על הנס עצמו או על תפיסתנו כבו"ד, שהלא למ"ד הדלקה עושה מצוה אמרנו שהוא עומד בשיטת התלמוד שהנס של חנוכה היה נס השמן, ונס זה היה מחודש בכל לילה ולילה.

ולפי כל הנ"ל נוכל לסכם ולומר שלמ"ד הדלקה עושה מצוה עיקר הנס היה נס השמן, ולפיכך כל יום נחשב כנס לפני עצמו, וכדברי הגמרא בסוגיין "נס כל יומא איתיה", ולכן מברכין על הנס בכל יום. אבל באמת כל ימי חנוכה הם המשך אחד של נושא אחד של מצוה, רק מכיון שנפסק ונחלק לימים לכן מברכים ברכת המצוה בכל יום, והמצוה היא רק ליצור מצב של הארה ולא איזו פעולה מסוימת. אבל ברכת הזמן מברכים רק לילה א', שהוא התחלת אותו המשך של מצוה, וברכת הזמן נתקנה על שמחת המצוה. ומ"ד הנחה עושה מצוה סובר שהיה רק נס אחד, דהיינו נס מלחמה, ועל כן מברכין ברכת הנס רק בלילה א', שהברכה על עצם הנס הוא רק כפי תכנו האמיתי דהיינו מצדו של הקב"ה. אבל ברכת הזמן נתקנה על השגתנו את הנס מצדנו, ומצדנו השגנו שמנה פנים של אותו נס, ולפיכך עלינו להזכיר אותם הפנים ע"י נר חנוכה בכל לילה ולילה על ידי פעולה מסוימת, דהיינו הנחה, ולברך ברכת שהחיינו כל לילה ולילה, שברכת הזמן תלויה ברגשותינו והשגותינו ולא על התוכן האמיתי מצדו של הקב"ה.

ולפי זה מוסברים דברי הרוקח.